

Om en konferens

av Lars-Erik Berg

FÖLJANDE TEXT ger en yttlig återspeglning av forskningsintressen vid den konferens 27–28 maj 2004 vid Högskolan i Skövde för en löst sammanhållen grupp forskare i grupp- och socialpsykologi (GRASP). Forskarna kommer främst från disciplinerna psykologi, pedagogik sociologi och socialt arbete. Gruppen har möten vartannat år. I år arrangerades det av ämnesgruppen för socialpsykologi i Skövde.

Ett

Det kan vara instruktivt att försöka gruppera de 34 uppsatser som presenterades i grupper efter något kriterium (eller några olika). En typ av gruppering kan utgå från akademiska forskningstraditioner och skolor. Det gör jag i början under avsnitten två till fyra. En annan sorts karaktäristik kan utgå från vilka empiriska intresseområden som är representerade i listan. Det görs i avsnitt fem. Kategoriseringen är givetvis inte oproblematisk. Jag försöker få lite klarhet i vad som karaktäriserar socialpsykologisk forskning i Sverige idag och som presenterades vid konferensen.

Lars-Erik Berg är verksam vid Sociologiska institutionen vid Göteborgs Universitet samt vid Institutionen för Teknik och Samhälle vid Högskolan i Skövde. Hans verksamhet som forskare ligger inom den interaktionistiska socialpsykologin, där barn, barndom och lek varit ett empiriskt fält och G.H. Meads begrepp ett teoretiskt. Han har även forskat inom familjens socialpsykologi om relationen mellan fäder och deras barn.

Två

De traditionella "facken" inom socialpsykologin utgörs av psykoanalytisk teori, rollteori, social inlärningsteori, gestaltteori och kognitiv teori och slutligen den lewinska fältteorin som en särskild typ (Wrightsmann 1973). Det syns genast att denna typ av indelning inte är tillfredsställande i dag då forskare aktivt och medvetet prövar ett gränsöverskridande arbetssätt. Detta märks kanske särskilt väl i de uppsatser som har metodproblem som viktiga ingredienser. Den uppmjukning och det gränsöverskridande som generellt sett har pågått sedan länge i samhälls- och beteendevetenskap har fått sitt uttryck även i socialpsykologin.

Men det finns en smal strimma av "gammaldags" teoretiskt intresse som finner utlopp på några ställen. Tydligast kommer det till uttryck hos Hempel, som vill tillämpa Freuds individualpsykologiska begreppsapparat på det kollektiva fältet. Det är ett annat sätt att förena ortodox psykoanalys med socialpsykologi än objektrelationskolans.

Tre

Ett närmande där det finns ganska få grundläggande teoretiska element, men där den empiriska framväxten av tillämpningsfält har blivit mer differentierad och rikhaltig är "Social cognition", som har vuxit fram främst som ett barn av kognitionspsykologin. Den är inte ett enhetligt perspektiv eller en empirisk inriktning utan har vissa grundläggande begrepp och teoretiska fundament som gemensamma. Man menar t.ex. att det finns intresse i att studera

hur människor kognitivt hanterar de stimuli som härstammar från andra människor. Hur fungerar människor kognitivt mot och för andra människor? Hur uppstår, dans och tolkas sociala stimuli som mänskliga gestalter, mönster, roller och handlingar individuellt eller kollektivt? Hur ska en beteendevetenskaplig forskare kunna närma sig och studera dessa processer?

Det finns en distinktion mellan sociologisk socialpsykologi (Ssp) och psykologisk (Psp). Den senare är vanligare. Man kan särskilja den kognitiva socialpsykologin som mest hemmahörande i det psykologiska lägret, den sociologiska i idéer som hämtats ur klassisk sociologi som symbolisk interaktionism och Chicagoskolan. Dessa skillnader har metodologiska konsekvenser som har förorsakat hetsiga argumentationer. Distinktionen mellan Ssp och Psp kan tydligt urskiljas i Sverige, om vi ser till de här aktuella konferensuppsatserna. Fler psykologer än sociologer deltog, och ämnesvalen fördelar sig utefter detta faktum.

Fyra

Bland dem som hämtat näring ur traditionen Social Kognition finns Ekehammar och Akrami. De forskar kring rasfördomar och utvecklar en subtil metodologisk fingerfärdighet för att särskilja mellan olika typer av fördomar, deras ursprung och förekomst i olika slag av populationer. Sedan har vi Hansen, Kazemi och Lindström vilka också uppehåller sig vid fördomar och särskiljer mellan "natives" och immigranter i fråga om styrka och typ av fördomar. Inom rättviseforskningen återfinns Ståhl, där vi också återfinner Törnblom

och Kazemi, Törnblom och Vermunt, liksom slutligen en text kring biologiska stressymtom av Vermunt, Peeters och Berggren. Några av de nämnda texterna tar explicit upp metodproblem inom ramen för närmandet till ett empiriskt fält. Reichs presenterar en text som helt ägnas åt metodproblemen i kognitivistiska studier. Alltså minst tio texter inom denna inriktning. En särskild gren här är rättviseforskningen som vid konferensen hade en god representation genom bland annat Törnblom vilkens professur ägnas åt att bygga upp sådan forskning i Sverige. Han presenterade texter och uppslag medan hans holländske kollega Vermunt samt doktorander gav bidrag.

En besläktad inriktning utgör studierna kring "social dilemmas" som också fanns med, bland annat genom Eek (tillsammans med Kazemi och Lund). En annan liknande typ är att applicera rättviseforskningens teori och metodologi på studier av stress och utbrändhet. Sådan forskning har initierats i Skövde. Räkna vi in texter av denna typ i traditionen från Social Cognition finner vi att ytterligare minst fem hör hemma här. Det innebär att den kognitivistiska socialpsykologin också i Sverige har en stor bredd. Minst hälften av konferensens bidrag är direktinspirerade därav. Och bland de ytterligare texter som uppmärksammar vårdsektorn och/eller pedagogiska empiriska fält finns också besläktade begrepp och perspektiv.

Hur förena den kognitiva aspekten av människan med den emotionella i en och samma studie? Detta är en fråga som bland annat psykoanalytiker riktar gentemot kognitivister. Problemet är evigt inom psykologin. Rättviseforskningen är ett gott

exempel på detta teoretiskt viktiga dilemma då den inte bara handlar om kognition, utan också om emotionella konsekvenser av kognitiv verksamhet. Törnbloms forskning tar till exempel upp detta i det att människor som upplever sig orättvist behandlade på sin arbetsplats reagerar med emotionellt baserade handlingar på dessa villkor. Men starka emotionella responser går inte att släppa lös, så som på Milgrams tid.

Fem

Ovan har jag använt teoretiska/metodologiska traditioner för att karaktärisera vissa av uppsatserna vid konferensen. Ett alternativt tillvägagångssätt är att se vilka empiriska fält författarna besöker. Vilka områden handlar texterna om? Jag gör en sådan genomgång nedan.

Det mångfacetterade ämnet "grupp" tilldrar sig stort intresse. Det riktar in sig på organisationsaspekten av gruppens liv, som hos Olsson/Ingvad, det handlar om grupprocesser, dynamik och interaktionsaspekter som hos Ljung, det handlar om gruppens arbete eller produktion, hos t.ex. Sjøvold. Det finns också exempel på speciella aspekter av gruppens liv, t.ex. i Lindholms analys av etnisk gruppbaserad bedömningsbias inom processer som experimentellt efterliknar juridiska händelser. Även rättviseforskningen och dess avläggare har ofta gruppen som ett viktigt begrepp i sin analys, som hos Ståhl.

Gruppen är också central i de texter som handlar om *läroprocesser* av socialt slag. Flera uppsatser handlar om detta; ett sådant ämne har många intressenter. Texter som tar upp ett eller båda av dessa teman har vi även hos

Bohrn, Brav/Lantz och Hammar och Chiriac. Men gruppbegreppet har också fått tjäna som måltavla för teoretiska diskussioner som i Guvås och Trosts sinsemellan olika problematiseringar av själva begreppet grupp. I Trosts fall gäller det dess relation till dyadbegreppet med familjen som empiriskt fält, i Guvås fall är det gruppen och aggregatet som problematiseras, (som hos Asplund, 1987).

Det finns stort intresse för läroprocesser och deras relation till socialpsykologiska problem. *Pedagogiska problem* i sådana processer tas upp av Bohrn, Uddgren, Brav & Lantz, Granström, Jensen och Jungert. *Vårdfrågor* och vårdinstitutioner är vanliga. De finns hos Blomquist, Boalt, Boethius och Ingvad. Med tanke på att ämnet socialt arbete varit representerat i gruppen från dess start kunde man ha väntat fler texter med en sådan inriktning, men vårdintresset i vidare bemärkelse är rikare representerat än som här antytts. Vermunts stressreduktionsstudie har ju t.ex. indirekt ett vårdintresse.

Det kan vara intressant också att se i vilken grad en text är rent empirisk och i vilken grad den närmar sig ett empiriskt fält utan egen empirisk insats. Till den förra kategorin hör Ingvad som ställer frågor som uppkommit genom direkt observation av problem i situationer på (vård) arbetsplatser och/eller i vardagen. Till den andra hör *kunskapsinventerande texter*, som baseras på insamling av *sekundärmaterial*, t.ex. litteraturgenomgångar. Blomquist har gjort en litteraturgenomgång av texter med relevans för specifika problem inom specifika vårdssituationer, kanske är det en inventering inför ett större projekt.

Sex

Gruppen, pedagogiska situationer av olika slag och deras typ av problem, vårdssituationers socialpsykologi har nämnts som empiriska fält. Man kan också särskilja texterna utifrån hur de låter ett empiriskt material tjäna som grund för att problematisera olika förståelseformer. Det blir en *metateoretisk nivå* av detta därför att olika former av teoretisk förståelse står i fokus. Det handlar om att vissa texter integrerar och/eller problematiserar *teoretiska perspektiv* och/eller resulterande *metodologiska antaganden* samt slutligen korsbefruktar *empiriska fält* som hittills behandlas som isolerade från varandra. Sådana texter är sällsynta i materialet, men tendensen att föra en diskussion av nämnt slag parallellt med närmandet till ett empiriskt fält existerar. Ett tydligt sådant syfte finns hos Näslund samt hos Kollind och Edvardson–Stiwne. Alla tar upp narrativet som undersökningsmetod. De båda senare har inte huvudsakligen metodologiska syften, men metodproblem uppmärksammas ändå som intressanta.

Det finns texter som har syftet att undersöka relationen mellan teori och metod, snarare än att endast söka kunskap i ett empiriskt fält. De nyss nämnda texterna hör till denna grupp, men det finns också fler sådana. Krekula hör hit; hon problematiserar de teoretiska verktygens funktionsduglighet vid mötet mellan Social identity-teorierna och åldrandet som empiriskt fält. Det är ett intressant uppslag där vissa begrepp och teorier upptäcks som relevanta inom ett empiriskt fält, men det är inte självklart att de har relevans inom ett beslätat empiriskt fält. Social Identity har t.ex. vunnit sina stora

framgångar på andra arenor än vårdavdelningar för äldre, men vad händer om perspektivet appliceras där?

Även Hempel bedriver sådant arbete när han försöker tillämpa freudska individualpsykologiska begrepp på ett socialpsykologiskt material, kollektivet.

Vissa framträdande empiriska fält i klassisk socialpsykologisk forskning granskas ur teoretisk synvinkel i en del texter. Detta är fallet med teorin om *social identitet* som har lockat många skribenter. Om man breddar perspektivet till att omfatta identitet generellt, så hamnar flera uppsatser här, vilket är intressant med tanke på hur identitetsbegreppet kommit att expandera och generera alltmer forskning. Här har vi Bergs text samt Edvardson-Stiwne och Guvå, som använder klassisk Social identity teori för att problematisera distinktionen mellan grupp och "aggregat". Detta tema förekommer även i annan form hos Jungert. Även Hylander och Krekula ingår tydligt i denna tradition, liksom — mindre explicit — Kollind.

Vissa texter tar upp *två eller flera olika traditioner* (teori- och/eller metod korsar dem med varandra). Det är en tendens som bör utvecklas med teoretisk och begreppslig försiktighet. Här har vi Kazemi med flera som korsar klassisk socialkognitivistisk teori kring sociala dilemman med rättviseforskning. Dessa traditioner är visserligen samma andas barn, men de har mig veterligt inte ofta sambehandlats i en studie. Krekula korsar social identitetsteori med gerontologisk socialpsykologi. Ståhl låter rättviseforskningen tangera teorierna kring värderande och känslomässiga relationer i gruppen, och

flera andra texter med socialkognitivistisk teori som grund förfar på ett liknande — i god mening eklektiskt — sätt. Vermunt introducerar i socialpsykologin det nutida arbetet att förena beteendevetenskap med ren biologi och medicin. Socialpsykologin möter salivavsöndringen som biologisk process!

Ett teoretiskt tema som tas upp av sociologer är individualism, men i starkt skilda sammanhang. Kollind studerar utvecklingen mellan två historiska tidpunkter på cirka 50 års mellanrum, Lundberg tar upp den klassiska distinktionen individualism — community, och föreslår en ny distinktion för den senare. Individualismtemat finns med i flera andra texter också, bland annat i några av de som handlar om social identitet. Dock finns den inte "omfamnad" på det intensiva sätt som skett i kulturanalytisk sociologi.

Sju

Inte bara i USA utan även i Sverige finner vi många psykologer bland forskare i Social cognition traditionen. Att många psykologer och få sociologer var närvarande kan dock snarare ha att göra med att gruppen grundades av psykologer och personer inom socialt arbete. Inom Ssp presenterade Segerstedt (1944) den symboliska interaktionismen. Den användes länge av sociologer, men sedan 80-talet har den uppmärksammas alltmer i både pedagogik och psykologi, liksom i tillämpande vetenskaper som socialt arbete, vårdssammanhang och t.o.m. inom företagsekonomi.

Israel skrev 1963 en introducerande text om interaktionismen, som lästes av alla sociologer

av min generation under skiftet 60–70-tal. Efter detta tog Asplunds välkända författarskap vid.

Även böcker av Trost har visat inspiration från interaktionism. Sedan har Mead spridits och funnit god grogrund i Sverige. Därför är det ledsamt för mig att konstatera att föga sådant tänkande presenterades vid konferensen. Endast jag själv presenterade en uppsats, med fältet barn — lek, direkt i denna tradition. Men det finns ändå en mångfacetterad flora av interaktionistiska idéer. Vi har från Lund några av Asplunds elever.

I Stockholm disputerade von Wright (2000) i pedagogik på Mead och Dewey. I Uppsala problematiserade Westholm (2003) Meads interaktionism och i Örebro har vi två Meadavhandlingar av Engdahl (2003) och Lundin (2004). Engdahl prövar vad jag ovan efterlyst: att förena kognitions- och emotionsanalys under Meads lupp. Lundin använder Mead på ett socialfilosofiskt plan för att belysa aktör-struktur debatten. Ingen av de nämnda forskarna kunde dessvärre komma till konferensen.

Interaktionismen har en egendomlig ställning. Dess metodarsenal kritiseras ibland som ovetenskaplig trots många decenniers stridbart försvar av bland annat Meadeleven Blumer (1969) och en livaktig intern diskussion bland interaktionisterna själva (t.ex. i tidskriften *Symbolic Interaction*). Av många betraktas den som sociologi snarare än socialpsykologi, trots att många av dess verk utgör socialpsykologins kärnområden. Teorin har i Sverige gestaltats bland annat genom Asplunds framställningar, som förenar skrivkonst med intentionsdjup och kritik. Vi är alltså rustade för att fortsätta traditionen.

Tesen att all slags mening produceras genom social interaktion är central i interaktionismen. Detta gör att interaktionismen lever ett liv parallellt med hermeneutiska och fenomenologiska traditioner. Under det sista årtiondet har bland dessa begrepp narrativ utmejslats både teoretiskt och metodologiskt. Och det är en given del av varje diskursanalys, antingen denna bygger på klassisk interaktionism via Berger och Luckman eller franska filosofer.

Kanske kan man nämna modern engelsk sociologi och socialpsykologi som en egen livskraftig rörelse härvidlag. Dessa problem — i just formen att explicit låta sig inspireras av och ta upp problematiken med narrativets karaktär — har tagit uppmärksamhet i anspråk hos flera av konferensens uppsatser. Här finns Kollinds finstämda analys av meningsskapande i vissa kvinnotidskrifters frågespalter, och Näslunds text om narrativ metod. Den drar också till sig Edvardsson-Stiwnes närgångna intresse. Även Bergs analys av barns leksakslekar som berättelser är ett bidrag till narrativets teori och praktik.

Återkalla titeln på Segerstedts presentation 1944: "Ordens makt". Hans text exemplifierar att ord inte bara är återgivning av en verklighet utan att de skapar den. Det är samma tes som modern diskursanalys lagt så mycket energi på. På detta sätt har symbolisk interaktionism varit så framgångsrik att den har tagit käl på sig själv genom "diffusion". De problem som den reste för decennier sedan (tillsammans med dåförtiden såsom udda betraktade social-fenomenologiska filosofer) har idag blivit självklara att uppmärksamma för många andra forskare. Detta märktes också i de andra uppsatser som tog upp

tolkningsproblem.

Det är att beklaga att även ett annat stråk i dagens socialpsykologi saknas. Jag tänker på korsningen mellan socialpsykologi och kulturanalys. Främst är det ungdomskulturforskning, feminism och maskulinitetsforskning. Det finns forskare från flera skilda discipliner inom detta fält, med Fornäs, Lindbergs och Sernhedes presentation av Birminghamskolan och den nya tyska socialisationsteorin på 70-talet som en startpunkt.

Thomas Johansson, som i sin egen professionella gärning förenar både sociologi, psykologi (av både det akademiska och psykoanalytiska slaget) och socialt arbete har presenterat flera texter i denna tradition. Denna typ av social-

psykologi saknades nästan helt på konferensen. Inlägg av empiriskt slag i denna tradition, som jag gärna efterlyser, är forskning kring de marginella grupper som inte funnit sin väg in i den samhällsvetenskapliga forskningen lika starkt som genus-, avvikelse- och familjeforskningen. Dit hör barnen, åldringarna och de vanliga vardagsmänniskorna i produktionen. Många sådana analyser finns i både psykologin och sociologin, men inte i socialpsykologin. Det rika idéuniversum som presenteras övergripande och abstrakt i t.ex. Giddens "Modernitet och självidentitet" är något som bör tas på allvar på ett svenskt empiriskt och kritiskt prövande sätt. Den socialpsykologin återstår ännu att önska sig.

★ Referenser

De viktigaste referenserna för denna text är givetvis konferensens uppsatser. Listan kan beställas från ingvar.karlsson@his.se.

Asplund, J. (red.) (1967) *Sociologiska teorier. Studier i sociologins historia*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Asplund, J. (1987) *Det sociala livets elementära former*. Göteborg, bokförlaget Korpen.

Berger, P. och Luckman Th. (1967) *Kunskapssociologi*. Stockholm: Wahlström och Widstrand, Almaserien.

Blumer, H. (1969) *Symbolic Interactionism. Perspective and method*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Engdahl, E. (2004) *A theory of the Emotional Self. From the Standpoint of a neo-Meadian*. Örebro Universitet: Örebro Studies in Sociology 6.

Giddens, A. (1991/1997) *Modernitet och självmodernitet — självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.

Israel, J. (1963) *Socialpsykologi*. Stockholm: Norstedts.

Lundin, E. (2004) *Motstånd och kreativitet; George Herbert Meads bidrag till aktör-strukturdebatten*. Stockholm, Stehag: Symposium.

Segerstedt, T. Tson (1944/1968) *Ordens makt; en inledning i språkets sociologi*. Uppsala: Argos.

von Wright, M. (2000) *Vad eller Vem; en pedagogisk rekonstruktion av G H Meads teori om människors intersubjektivitet*. Daidalos: Göteborg.

Westlund, O. (2003) *S(t)imulering av social psychology — G.H. Mead and the Reality of the Social Object*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Sociologica Upsaliensia 50.

Wrightsmann, L. S. (1977 3.rd ed.) *Social Psychology*. Monterey, California: Brooks/Cole.